

Előszó posztumusz drámakötetemhez

Tizenhat éves koromban úgy döntöttem, hogy drámairó leszek.

Barátommal egy padon üldögéltem a margitszigeti Rózsakertben, nem messze a víztoronytól, és pályaválasztásom halaszthatatlan voltáról meggyőződve aprólékosan elemeztük minden bizonnyal meglevő tehetségem sajátosságait. Barátom jövőendő pályája adva volt: édesapja orvos, nővére orvostanhallgató, tehát belőle is orvos lesz; ez ugyan részünkről nem vallott valami nagy fantáziára, de megnyugodtunk benne, én annál is inkább, mert számomra nem kínálkozott ily túlságosan is kézenfekvő életpálya.

Szép, nyári délelőtt volt, a szünet első hete; jól emlékszem: a rózsák kifejezetten nyíltak, és a levegő telis-tele volt az ilyenkor szokásos illatokkal. Kevesen jártak arrafelé, kocsik szinte egyáltalán nem (emlékeztetőül: a huszadiknak nevezett század hatvanas éveinek elején jártunk éppen), és mindketten éreztük, ücsörögve a pirosra pingált padon, hogy ennyire döntő és megmásíthatatlan konzekvenciákkal terhes beszélgetésünk talán nem lesz soha többé. Béke volt, nagy, álmos, nyugodt béke; túljutottunk már az úgynevezett kubai válságon, kamasztüdönkkel mélyen, nagyokat lélegeztünk be a már említett illatokkal teli levegőből, csaknem el is repített bennünket ezen illatokban dús levegővel teli kétszárnyú tüdők, és egészen nyilvánvalónak tűnt, hogy a történelem, mint olyan, a maga nyomasztó terheivel, megoldatlan konfliktusaival születésünk pillanatában, vagy — rendben van — pár évvel később, de végérvényesen elmaradt mögöttünk, ránk tehát a legcsekélyebb mértékben sem lehet érvényes. Ezt persze nem fogalmaztuk meg, mindössze pompásan éreztük magunkat, szerveink tökéletesen működtek, úgy azokról sem lehetett még tudomásunk, és elhanyagolható ötletként, mintegy a komoly beszélgetés prológusa gyanánt, felmerült mindenekelőtt a víztoronyóri foglalkozás, amelyet kimerítően meg lehetett vitatni, és mint várható volt, el is lehetett vetni, mert kevésbé látszott csak hasznosnak az összemberiségnyi érdekeket illetően.

Aztán nekifogtunk. Én sorra vettem, ami egyáltalán adva volt, barátom figyelmesen hallgatott, szemöldökét hatalmas, tükörtojásnyi szemei fölött aggodalmasan összevonva. Felelősségteljesen kifejtettem, miért nem leszek már sem festő-, sem hegedűművész. Mind a két műfaj gyakorlását abba fogom hagyni, mondtam határozottan; mindkét foglalatosságnak megvolt a maga haszna, ám magamból második Csontváryt faragni dőreség volna, hisz megvolt már az első, álmaim netovábbjáról, a zongoráról pedig, immár túl öregeske lévén, visszavonhatatlanul lecsúsztam. Különben is, mondtam volt, nekem új utakra kell térnem, és mikor máskor, mint most (akkor), a (huszadik) század hatvanas éveinek elején?

— Hát a fizika — mondta barátom magától értetődően.

— Na igen, a fizika — mondtam fancsali képpel, majd kifejtettem súlyos fenntartásaimat.

Szép dolog a fizika, mit tagadjuk. Csakhogy amit az ember túl közlelről szemlél, annak előbb-utóbb az árnyoldalaival is tisztába jön; sajnos. A fizika, akárhogy nézzük is, meghalt a harmincas-negyvenes években; különben is, mit tehet egy fizikus Magyarországon?

— Mit tehet? — kérdezte barátom jogos rémülettel.

Beszámoltam neki a szükös lehetőségekről. A fizikához, fájdalom, pokolian sok pénz kell, akárcsak a filmművészethez és effélékhez; a fizikusok ott, ahol a pénz megvan, karanténban, gettóban élnek, ahol pedig nincs pénz, ott bizony fizika sincs, és nem is lehet. Világviszonylatban lejárt a nagy egyéniségek, a csupáncsak morfondírozó, logikájukra támaszkodó gondolkodók, a fizika szakterületére csöppent nagy költők ideje. A klasszikus fizika szétzúzása befejeződött, most már a következő küszöb átlépése van soron, a problémák azonban oly számosak, hogy a fizika pangásra, apró részletmegfigyelések összekapirgálására, unalmas, hivatalnoki jellegű teammunkára van ítélve. Nincs már benne semmi romantika, semmi magányos bütykölés. Az ember, fejeztem be eszmefuttatásomat, a fizikában végérvényesen apró csavarrá degradálódott.

Érveim súlya alatt hallgattunk egy darabig. Különös dolog, hogy ebben a verőfényben, ezen a pompás nyári napon, szünet idején valami meghalhat ennyire irreverzibilisen, de hát ha így van, nem tehetünk ellene semmit, a legjobb, ha bölcs emberi belátásunkra bízunk magunkat.

— Irodalom? — vetette föl barátom tétovázva.

A kérdést föl kellett vetni. Az osztályban mindenki írt verset, novellát, szonettkioszorúkat, egyebet; ha a szükség úgy hozta, latinul is össze tudtunk eszkalbálni egy-egy alkalmi célzatú disztichont, s nekem eme játékokban tagadhatatlanul volt némi kezdeményező szerepem.

— Ami a költészetet illeti — mondtam ennek ellenére megfontoltan, magamhoz és a világhoz egyként szigorúan —, a lírához tehetség kell.

Barátom helyeselt.

— Nem biztos — folytattam az előbbi hangnemben —, hogy az nekem megvan.

Barátom élénken bizonygatta, hogy az nekem megvan.

— Természetesen — mondtam engedékenyen — ez előbb-utóbb úgyis kiderül.

— Verseket kell írni — mondta barátom határozottan.

— Kétségtelenül — véltem én. — Erre azonban nem lehet felépíteni egy egész életet. Mert mi történik, ha pár év múlva kiderül, hogy mégsem vagyok zseni?

Gondolkodóba estünk, mert tényleg, mi történik?

— Azért csak írájál verseket — ajánlotta barátom —, ha úgyse lehet tudni előre.

Szavamat adtam, hogy a versírást nem hagyom abba idő előtt.

Megint hallgattunk egy sort.

— Talán a próza — próbálkozott ő.

— A próza, na igen...

A Margitsziget akkoriban, főként ezen a kora nyári délelőttön, kivételesen alkalmasnak bizonyult műfajelméleti kérdések megvitatására. Elrévedtünk; felerlemttek előttünk a vaskos kötetek, amelyeket az ember egyetlen éjszaka alatt ki tud olvasni, bár többségük elviselhetetlenül unalmas; én azonban, már kissé belülről ítélve meg az irodalom sajátos problémáit, arra is gondoltam, hogy egy-egy regényben netalán minden egyes mondatot meg kell írni, ami bizony, szó ami szó, nem lehet éppenséggel épületes szórakozás.

— Hosszú — feleltem, igen kevéssé lelkesen —, sokáig tart, amíg az ember összeír egy vastag kötetet, és az olvasók úgyis csak a párbeszédeket olvasák el, a többin csak átlapoznak.

Barátom helyeselt, igen, ez így van vele is, tanúsíthatja.

— Novella? — tette föl a logikus kérdést.

Ezt hamar elintéztük: a novella túlságosan rövid és súlytalan műfaj, mire az ember belejönne az olvasásba, már véget is ér. És különben is. Mindazon hatalmas érzemények és ideák, amelyek bennünket nyugóznak és repítenek, teljességgel belegyömöszölhetetlenek abba a pár szükös oldalba.

Több irodalmi műfaj nem lévén, már-már úgy éreztem, hogy egy életre sikerült megszabadulnom az irodalomtól, amikor barátom kimondta:

— Dráma.

Erre kapásból nem tudtam mit felelni.

Valóban. A dráma csupa párbeszédből áll, az olvasók éppen erre haragnak. Egy dráma elég hosszú és jelentőségteljes terjedelmű, de nem annyira, hogy képtelenségnek tűnne a végigírása egy-két nap — vagy, egye fene —, egy-két hét alatt. A drámának megvan az az előnye, hogy olvasni is lehet, de színházban is eljátsszák. Igen, a dráma. Érdekes, erre eddig nem is gondoltam.

A döntő érvet is barátom mondta ki:

— Magyar dráma úgyse volt még, ideje megteremteni.

Ez szíven ütött. Felragyogtam, és mintha az enyém lett volna az ötlet, profetikusszavakkal kezdtem ecsetelni, mily hatalmas előnyökkel jár, hogy a magyar drámairót nem kötik gúzsba a hagyományok, lévén nincsenek, ellenében például egy szerencsétlen angol drámairóval, aki, minthogy az ő nyelvén volt már egy Shakespeare, feltehetőleg képtelen szabadon szárnyalni, mert megbéklyózza az előd nyomasztó nagysága. Hát hiszen persze! Magyar dráma nincs, tehát meg kell teremteni! Erre föl lehet építeni egy egész életet! Technikailag is egészen könnyen kivitelezhető a dolog: nem kell hozzá más, mint papír és toll, a többi aztán igazán csak rajtam múlik.

Amikor felálltunk a padról, a kora nyári nap eredményeként mindketten vörösen, továbbá felszabadulva, boldogan, az ideális, és utólag megállapíthatóan az egyetlen lehetséges döntés életre szóló élményével, már az is világos volt előttem, hogy máris rengeteg időt, tizenhat évet céltalanul és bűnösen elfecséreltem az életemből, és most aztán legfőbb ideje, hogy néha elmenjek színházba, továbbá hogy azonnal megtanuljak gépelni, jól, szabályosan, tíz ujjal, mert úgy akár két-három nap alatt is megírhatok egy-egy drámát, míg tollal hetekig kínlódhatnék.

Akkor, azon a rózsakerti délelőttön kezdett vajúdni e posztumusz kötet, amelyről szerzője, én, immár több emberöltőnyi távolból, az időtlenségből igazán elfogulatlanul megállapíthatom: igen, érdemes volt hinnem e fényes sugallatú kezdetben — holott annak idején, még életben, s annak is első felében, nem sejtettem, hogy később hatalmassá duzzadó drámai életművemhez hasonlóan, vele csaknem párhuzamosan, anyanyelvem majdan kontinenseket átfogó, azokat összetartó és felvirágoztató világnyelvvé terebélyesedik.